

”ڈراکل“ راہیں عورت داویسی درجہ

ABSTRACT

No one could be considered inferior or worse on the basis of gender differences between men and women. God has created both in the same rights. Hussain Shahid's novel "Drakal" has discussed the women of three societies. The status of women in the society is religiously, socially and traditionally dependent. Rulers, bureaucrats, clerics, "businessmen" play an important role in running the society and they set the limits of women in the society for their own benefits. Social hierarchy reflects human thinking. With the help of Drakal, there are many forms of women in the society, in which men are making women do their work by giving them lower status than slaves and using women for their own purposes. The condition of the woman is playing an important role to understand any society viewpoint. A woman herself can change only by progressing, for this a woman needs to fight her own battle and make the present society in batter

condition in the favour of feminism. A woman needs
to be respect in every place equal rights
to that of a man.

”ڈراکل“ سیاسی تے نظریاتی ناول اے۔ ایہدے معنے: ”ڈرو، بزدل،
ڈرپوک، ڈرن والا، جو چھیتی ڈر جاوے (1) دے نیں۔

”ڈراکل“ تن ملکاں دے وسیب دا ویروا کردا اے۔ اک وسیب اوہ جیہدے وچ
سوچن دا کم وسیب دے اک خاص طبقے (حاکم، علماء، بیوپاری، افسر، فوج) کول اے تے باقی
سارا وسیب اوس طبقے دے نظریے اُتے چلدا اے۔ دوجا وسیب اوہ جیہڑا اہجے ترقی کر رہیا سی
تے رلے ملے مزاج دی عکاسی کردا اے۔ ایتھے وسیب مذہبی تے ریاستی امور وچ جکڑیا اے۔ تہا
وسیب اوہ جیہڑا ترقی یافتہ اے اوتھے ہر بندہ اپنی سوچ رکھدا اے۔ اپنی سوچ مطابق زندگی
گزاردا سی تے کوئی وی بھٹکھا نہیں مردا اے۔ ایہناں تناں وسیباں وچ عورت دی سماجی حیثیت
اُتے بحث کردے آں۔

پہلا وسیب:

پہلا وسیب اوہ اے جتھے اروڑہ جمیا۔ ایہہ وسیب سماجی قدراں تے مذہبی طور تے قید نظر
آندا اے۔ اوتھے زنانی دی کوئی قدر نہیں سی زنانی نوں غلام رکھیا جاندا سی۔ اوہنوں مذہب دی
آڑ وچ چپ کرا دتا جاندا سی۔ اوہدے ذمے گھر دے کم لینے تے بچے پیدا کرن دے سن۔
خاصاں دیاں عورتاں پیسے ولوں سوکھیاں سن پر عامان دا اُکا ای برا حال سی۔ کئی کئی گل تے
اوہناں نوں اپنے ساکاں کولوں مار پے جانی یاں گاہلاں پے جاندیاں نیں۔ عورت وی ایہدا بدلہ
کسے نہ کسے طریقے نال سماج توں لے رہی ہوندی سی جیویں گھروچ بے سکونی پھیلا کے یاں سماج
وچ ایس دی چنگی مثال اروڑے دے پنڈ نوں چھپڑنے دوواں پاسوں گھیریا ہويا سی۔ چھپڑ
مکاناں دیاں کندھاں ول سی، جیہڑا گند زانیاں کوٹھیوں کھلو کے سڈیاں سن اوہ چھپڑ وچ جاپنیدا۔
مڑ ایہہ اروڑی بن جاندی جس دی بو جینا مشکل کر دیندی سی۔ ایس طرح عورتاں سماج نوں گندہ
کر رہیاں سن پر اوہ ایہہ گھر دا گندہ کتھے سٹن، ملک دے شہراں وچ ایس دا انتظام موجود اے پر
پنڈاں وچ بجلی پانی نوں لوک رو رہے ہن تاں ایس گند دی نکاسی کجج ہوندی؟ ایس وسیب دا عام

وتاوا اے کہ عامان دے مردان نوں خاصاں کولوں جھڑکاں پیندیاں تاں اوہناں خاصاں دا غصہ مرد گھردیاں عورتاں تے کڈھ دیندے، عورتاں مرداں گے بول نہیں سکدیاں سن تاں اوہناں بالاں تے غصہ کڈھ دینا، بال ماں اگے بول نہ سکدے سن تاں باہر جا کے لڑدے، فیر بالاں دے اُلاہمیاں نے مردان نوں غصہ چڑھا دینا تے ایہو سلسلہ فیر چلنا۔ ایہہ طریقہ وسیب نوں بے سکون رکھدا اے۔ ایس وسیب وچ عام وتارا نظر آوندا اے کہ غصہ مردان تے ہووے تاں گاہلاں دھیاں بھیناں دے ناں نال پیندیاں نیں۔ لوکی عورت تے ای ہتھ پاندے سن کیوں جے عورت ہر مرد دی ذاتی عزت گنی جاندی اے۔ اک بندے دی عزت دوسرے اوہدے ساکاں لئی گاہل دے طور تے ورتدے سن۔ گاہل وچ بھاویں زنانیاں دے ناں لئے جاندے پر اوہ پیندی اوس دے ساکاں نوں سی۔ ایس عمل راہیں عورت فیر کمزور دسدی اے۔ ایس وسیب وچ عامان دی زنانی دا برا حال سی۔ اروڑے نوں مترئی ماں ملی بچے دا سب توں پہلا تے گوڑھا رشتہ ماں دا ہوندا اے۔ مترئیاں دا ویروا تاں کسے لکھاری، سوجھوان نے وی چنگا نہیں کیتا اے تے نہ ای وسیب مترئی ماں نوں عزت دین دے حق وچ اے تے ایہو سوچ مترئیاں دے دماغ وچ آجاندی تے اوہ اوہی سلوک اولاد نال کردیاں نیں۔ اروڑے دے جمدیاں ماں مری تے چاچی دی دھی ہوئی سی تے اروڑہ چاچی دے آسرے جیون لگ پیا۔ پر چھ مہینیاں مگروں چاچے دے مرن نال چاچی دا رویہ بے رحم ہو گیا تے اوہنوں سب نے منحوس آکھ دتا۔ پر اوہ منڈا سی ایس کر کے اوہدی سنی گئی۔ کیوں جے اوس سماج وچ کڑی نوں لعنت سمجھیا جاندی سی تے منڈے نوں نعمت۔ ایس دا ویروا انج ملدا اے:

”کجھ دھاڑے چاچی نے وی اروڑے نوں بھکھا رکھیا۔ اوہدے

مرجان دیاں دعاواں منگیاں دوجے پاسے وی جے منڈا ہوندا تے پتہ

نہیں چاچی سچی مچی اروڑے نوں بھکھیاں مار سیدی۔ پر اک تاں

اروڑے دی منڈا ہون بدلے سنی گئی دوجا اوہدے پیو نے عدت مکن

مگروں بھر جائی نال نکاح کر لیا۔“ (2)

ایس وسیب وچ عورت نوں معاشی طور تے مرد دے سہارے دی لوڑ ہوندی اے۔ اوہ

کلی نہیں رہ سکدی۔ کلی عورت نوں وسیب چنگی نظر نال نہیں ویکھدا۔ اوہدی مترئی ماں وی باقی

ماواں ورگی سی سگوں ایہہ آکھیا جاوے کہ عامان دی ماں ورگی سی۔ جیویں اروڑہ چوریاں کردا تے گھر سبزی بن جاندی تاں اوہدی ماں خوش ہو جاندی پر پیوالا ہمایاں توں تنگ سی۔ اوہدے کپڑے جُنتی دی ماں نوں کوئی فکر نہیں سی پر سکولوں ملن والے وظیفے تے پورا حق رکھدی سی۔ جے اوس نے گھرتوں کجھ منگ لینا تے اوہدی ماں نے سوڑی پے جانا۔ ایس توں اڈ اوہ کر وی کیہ سکدی سی کیوں جے اوہدے کول کجھ دین لئی ہے ای نہیں سی۔ اوہنے اپنے پتر نوں چنگی ماڑی شے دا نہ دسیا۔ ایہہ کم اوہدے پیو نے کیتا۔ عورت رشتیاں نال سلوک اپنے ساک دے لحاظ نال کردی اے جدکہ اروڑہ نوں ماں نال پیار تے ہمدردی سی۔ بال دا پہلا سکون ای ماں دی گود ہوندی اے پر ایہہ متری ہون کارن اروڑے نوں کدی نصیب نہ ہوئی۔

خاصاں دی ماں عامان دی ماں نالوں دکھری ہوندی اے۔ اوہ گھر آئے بال دا مونہہ متھا چمدی اے۔ اوہدیاں ضداں پوریاں کردی اے نالے اولاد دی زندگی دے فیصلے اک خاص عمر تیکر اپنے ہتھ وچ رکھدی اے۔ جیہناں دی تربیت اوہناں دے گھر دا مرد یاں وسیب کردا اے۔ جیویں اروڑہ قاعدے والے منڈے نال اوہدے گھر جاندا اے تے اوہدی ماں اروڑے دی بھکھ تے وسیبی درجہ ویکھ کے اپنے منڈے نوں اروڑے نال دوستی توں منع کر دیندی اے۔ جیویں:

”او دھروں قاعدہ دین والی زنانی، اروڑے دے ٹر جان مگروں،

اپنے پتر نوں سمجھاندی رہی سی جے اوہ جنے کھنے نال یاری نہ لا لیا

کرے دوستی اپنے برابر دے لوکاں نال کرنی چاہیدی اے۔“ (3)

اک بیوہ زنانی جس دے بندے دی زمین چوکھی سی پر اوہدے نال شریکا بازی تے دشمن وی سن۔ اوہ اپنے پتر دی حفاظت لئی منشی هوراں دی باقیان نالوں ودھ سیوا کردی سی۔ منشی هوریں اروڑے دی محنت، ذہانت تے غربتی ویکھ کے اوس زنانی کولوں اپنے پتر دی زندگی دے صدقے اروڑے دے اک سال دا خرچ طے کروا لیندا اے۔ زنانی وی پتر لئی ایہہ قبول کر لیندی اے جے اسیں انج آکھے کہ ماں حالات ویکھ کے بالاں نال پیار کردی اے تاں ایہہ گل کجھ حد تیکر صحیح چا پدی اے۔ پیار اوہناں واسطے ہوندا اے جیہناں دے ڈھڈ رے ہون جیہڑے ڈھڈوں خالی ہون اوہناں نوں پیار نال کیہ لینا دینا۔ اروڑے دی ماں وی اوہنوں پیار کردی سی

بس اودوں جدوں اروڑہ اوہناں لئی پیسے لے کے آوندا سی۔ اوہدی پڑھائی پوری ہون مگروں ساریاں اوہدی نوکری تے آس لائی تے اپنے حصے وی طے کر لے۔ پر پڑھائی سمے کوئی آگے نہ آیا۔

عورت دا ساتھ مرد نال پیسے دی وجہ توں بنیا نظر آوندا اے جیویں بی۔ اے کرن مگروں تے الیکشن دی پارٹی وچ حصہ لین مگروں سب نوں لگدا سی کہ اروڑے دی پارٹی نے جت جانا اے تے اروڑے دا مستقبل روشن اے اوہدی اک کڑی نال منگنی کر دتی جاندی اے۔ الیکشناں مگروں پارٹی تے جت گئی پر اروڑہ اپنی پارٹی دے لیڈراں دے اشاریاں تے نہج نہیں سکدا سی تے اوہ پارٹی توں باہر نکل گیا تے فیر عامان نالوں عام بن گیا۔ حالات ویکھ کے اوہدی منگ دا ویاہ کسے سرکاری نوکری والے نال کر دتا گیا۔ ایس وسیب وچ پیسے دی سرداری نظر آوندى اے جیہدے کول جتا پیسہ اوہدے کول اوئی عزت تے رشتے ہوندے نیں۔

مرداں دی نسبت عورتاں وچ رحم دلی تے ہمدردی زیادہ پائی جاندی اے۔ جیویں اروڑے نوں مسجد دیاں ٹوٹیاں چوری کرن تے پنچایت لگی تاں کسے وی مرد نے اوہدا لحاظ نہ کیتا۔ سگوں سخت سزاواں دسیاں تے جدوں اوہدا پيو اوہنوں مار رہیا سی تے کسے نے وی ہمدردی نہیں کیتی۔ سگوں ہور دابے مارے۔ پر زنانیاں اروڑے تے ترس کھاندیاں نظر آئیاں مردتاں ایس مارتوں وی نہیں خوش سن جیہڑی نچایت وچ اوہدے ۔۔۔ کولوں اوہنوں پئی۔ پر پيو پتر دے گھر جاندیاں رستے وچ کجھ زنانیاں انج نظر آئیاں۔

”زنانیاں دے کولوں لنگھدیاں ہوياں اوہدیاں کنناں وچ ترس،

غم تے دکھ دیاں سراں وچ بول پیندے رہے۔ کجھناں نے دو پٹیاں

دے پلے اکھاں اُتے دھرے ہوئے سن۔“ (4)

اوس وسیب وچ عورت دی اپنی کوئی حیثیت نہیں دسدی۔ اوہدی حیثیت مرد دی نسبت نال ای اے۔ مرد عورت نوں چنگا وی نہیں سمجھدا سی تے نکلیاں نکلیاں گلاں تے لڑائیاں ہو جاندیاں سن جیویں اروڑے نوں وظیفے دے پیسے ملن تے اوہدے ماں پيو وچ لڑائی ہو گئی تے گل مار کٹائی تیکر جا پڑی تے دوویں جی اک دو بے نوں موت دیاں بددعاواں دین تیکر آگئے۔ کیوں بے حیاتی دیاں لوڑاں اینیاں زیادہ سن کہ رقم دا سندیاں ای رقم نالوں ودھ خرچے نکل

آوندے سن تے ایس لئی مرد اپنیاں گھر والیاں نوں پوری رقم نہیں دسدے سن کیوں جے اوہناں دے مطابق:

”زنائیاں وچ عقل تے ہوندی کوئی نہیں جے اوہنوں ساریاں
پسپیاں دا پتہ لگ گیا تے خورے کپھو جہیاں احمق لوڑاں لے کھلووے
گی۔ پر ایہہ متا تاں ایں توڑ چڑھ سکدا اے جے اروڑہ اوہدے نال
رلے۔“ (5)

ایس توں پتہ لگدا اے کہ مرد کدی وی عورت نوں اپنے ڈھڈ دی گل نہیں دسد۔ عورت فطری طور تے جذباتی ہوندی اے نالے ایہہ وی قیاس کیتا جاندا اے کہ عورت گل سانجھ کے نہیں رکھ سکدی۔ ایہہ گل ایس حد تک صحیح اے کہ خوشی نوں عورت چھپا نہیں سکدی اوہ چاہندی اے کہ اوہدی خوشی وچ سارے خوش ہون تے غم وچ وین کردی اے کہ سارے اوہدے غم وچ دکھی ہون پر حیاتی دیاں بہت ساریاں گلاں تے زہر پی جاندی اے جیس نال مرد دا بھرم تے وسیب وچ مرد دا مونہہ لگیا رہندا اے۔

ایس وسیب وچ عورت نوں مذہب دے راہے پا کے غلام رکھیا گیا اے۔ اوہنوں دسیا گیا اے کہ خدا عورت کولوں چاہندا اے کہ اوہ گھر سنبھالے تے بچے پیدا کرے۔ ایس وسیب وچ انتاں دی بھگھ ہون کر کے وی لوکی بال پیدا کرن توں نہیں مڑدے سگوں چنگی بھلی تعداد وچ بچے جم پیندے نیں۔ علماء نے جیس طرح عورت نوں قید کیتا عورت ایس دے اگے بے بس اے۔ جیویں اک الیکشن وچ خاصاں دی زنانی کھلوگئی پر مقابلے دی پارٹی پیسے تے طاقت ولوں تگڑی سی اوس نے علماء نوں خرید لیا تے علماء نے عورت دے خلاف فتوے دتے کہ اوہناں مطابق عورت حاکم بن ای نہیں سکدی پر لوکی ایس زنانی دی عزت کردے سن، عزت کرن دی اک مجبوری ایہہ وی سی کہ اوہ لوک ملک لٹن والیاں کولوں تنگ آگئے سن۔ زنانی ہار گئی تاں اوہدے کارکنان نال حیواناں ورگا سلوک ہو یا مڑ اوس ملک وچ اوہ زنانی نظر نہ آئی۔ عورت دی عزت اوہدے ساکاں تے پیسے نال نظر آوندی اے۔ انج ای علماء نے مذہب دے کھاتے عورت نوں ای نہیں جنوراں نوں وی وکھت پائے نیں۔ جیویں کتا پلپیت اے۔ ایس دی مثال انج وے کہ اروڑے دی ماں چنگیر وچ روٹیاں ٹھنڈیاں کرن لئی رکھیاں تے وچوں اک روٹی کتے نے

چک لئی باقی دیاں روٹیاں کھان واسطے عالم کولوں رائے کچھی گئی پر عالم نے فتوہ دتا ساریاں روٹیاں پلٹت ہو گئیاں نیں۔ عامان نوں تاں اپنے واسطے ایہہ نقصان دی برداشت نہیں سی اروڑے دی ماں ایس نقصان تے رون ہاکی ہو گئی۔

عورتاں اپنی زندگی دے چھوٹے چھوٹے مسئلے لئی پیراں فقیراں تے جوگیاں کول جاندیاں نیں تے ایہناں عورتاں دی وجہ توں ایہناں پیراں دی عزت تے گھر چلدے نیں۔ عورت تے مرد دے پیار نوں ایس وسیب وچ سب توں مندا گنیا جاندا اے تے ایہہ ناقابل معافی جرم ہوندا اے۔ اروڑے نوں بی۔ اے وچ عشق ہو یا پر جرم دے کھاتے وچ آکے توڑ نہ چڑھیا۔ ایس وسیب وچ جنسی عمل نوں برا سمجھیا جاندا اے پر اندر کھاتے سب کچھ ہوندا اے۔ ایس نوں ایمان دی کمزوری نال رلایا جاندا اے تے ایہہ خیال دسیا جاندا اے کہ مرد ایہدے نال کمزور ہوندا اے تے ایہدا بی مار کے رب نوں راضی کیتا جاسکدا اے۔ مرد کسے وی رشتے نال پیار کر سکدا اے پر اپنی بیوی نال نہیں۔ انج ای جدوں سونیا نے اروڑے دی واپسی وطن ویلے اوہدیاں جسمانی لوڑاں پوریاں کرن لئی پچھیا اروڑے دا کہنا سی:

”اوتھے اندر خانے سب کچھ ہوندا رہندا اے پر باہروں دونواں بارے انکار کیتی رکھدے نیں..... تینوں اک ہاسے والی گل دساں؟ شراب بارے کیہ اتھ تے کیہہ اوتھے، ہر کوئی مندا اے پئی ایہہ صحت لئی چنگی شے نہیں ہوندی پر ساڈے لوکاں دے اندر ایہہ گل وی لتھی ہوئی اے بے جنسی فعل کرن نال مرد ماڑا ہو جاندا اے۔“ (6)

ایس وسیب وچ عورت دی بڑی ماڑی حالت اے خاصاں وچوں ہووے یاں عامان وچوں۔ اوہنوں ”شے“ دے طور تے ای ورتیا جاندا اے۔ اوہدی اپنی کوئی حیثیت نہیں۔ اوہنوں اوہدے ساکاں نال منیا جاندا اے جی کو عورت دی جتھے لوڑ ہوندی اونا کو ورت لیا جاندا اے۔ ماں دے روپ وچ ہر حال وچ سوہنی نظر آئی اے پر بال جدوں وسیب دی زد وچ آوندے تاں مرد بن جاندے نیں۔ فیر پیدا کرن والی ماں نوں ای اپنے توں کم عقل سمجھ لیندے نیں۔ ماں، دھی، بھین دے روپ وچ عورت نوں تھوڑی عزت ملدی اے پر بیوی دے روپ وچ اُکی بے عزت ہوئی اے۔ ایس وسیب وچ عورتاں غلاماں ورگیاں زندگیاں گزار دیاں نیں۔

دوجا وسیب:

اروڑہ جدوں ملک چھڈ کے رلے ملے وسیب والے ملک گیا تاں اوتھے اوہدا خیال سی
کہ مذہب اکو ہون کارن وسیب دے اصول وی اکو ای ہون گے پر ایہہ گل غلط ثابت ہوئی
دوواں ملکاں دا ویروا اُچ ہو یا اے:

”اروڑے دے ملک تے ایس ملک وچ سب توں وڈا فرق
زنانی بندے دے میل ملاپ بارے اے۔ اوتھے اچے تیک زنانی تے
بندہ اک دوجے نال دست پنچہ وی نہیں سن لے سکدے، استتھے ایس
گل دی کوئی مناہی نہیں سی۔ تاں وی ایس پدھر تے شاید ایس ملک
وچ اروڑے دے ملک نالوں دوئی دی وٹھ بوہتی سی۔“ (7)

ایس ملک وچ آ کے اروڑے دی بھکھ مٹی تاں روح دے کچے پورا کرن لئی اوہنے
عورت ول ویکھیا۔ اروڑے دے ملک عورت صرف جنسی طور تے ای ورتی جاندی سی تے اوہنے
وی عورت نوں ایسے نظر نال ویکھیا سی۔ تاں اوہنوں سمجھ آئی کہ عورت شے توں اگے وی ورتی جا
سکدی اے۔ اوس ملک وچ ہر اک دی اپنی مرضی ہوندی کہ اوہ اپنی مرضی دی حیاتی گزارے۔
اوتھے کچھ عورتاں بغیر پردے توں ہوندیاں تاں کچھ مذہبی چادر وچ ہوندیاں۔ اوہناں عورتاں نوں
چادری خانم آکھیا جاندی سی۔ اوتھے عورتاں نوں بلاون لئی مذہبی لفظ ”خانم“ ورتیا جاندی سی تے
بندیاں نوں ”آقا“ کہہ کے بلایا جاندی سی۔ چاہے کوئی گھر وچ کم کرن والی ماسی وی ہوندی
اوہنوں وی عزت نال ”خانم“ آکھیا جاندی سی۔ پہلے اروڑے نوں اپنے وسیب دی سوچ پاروں لگدا
کہ پردہ نہ کرن والیاں زانیاں ای جنسی طور تے ورتیاں جاندیاں نیں فیر اوہنوں کسے دیا کہ اگر
”چادری خانم“ راضی ہون تاں ایس وچ کوئی ہرج نہیں۔ اوتھے جنسی لوڑاں پوری کرن واسطے
منڈی وی لگدی جس دا حکومت یاں ریاست نوں کوئی اعتراض نہ ہوندا۔ اروڑے نے اک واری
اپنی جبلت پاروں اک خانم نوں دوستی دا آکھیا۔ اوہدے دماغ وچ ہوس ای سی جس نوں خانم
نے وی محسوس کر لیا۔ فیر اوس خانم نے اپنے بندے نوں دس دتا جس نے اروڑے دی بہت بے
عزتی کیتی تے معافی منگنی پئی۔ جد کہ اوہدے ملک وچ عورت تے ہوس اکو معنے وچ ورتے
جاندے سن۔ ایہو جیہے تجربے کردیاں اوہنوں سمجھ آ گیا کہ استتھے زنانی نوں ”انسان“ سمجھیا جاندی

اے۔ نہ کہ اپنے ملک وانگوں ”شے“ دا درجہ دتا جاندا اے۔ اک وسیب وچوں نکل کے دو جے وسیب وچ جا کے اروڑے دی رت ای بدل گئی اوہنے عورت نوں جسم توں اگے ویکھیا ای نہیں سی۔ اتھے اک بندے دی سوچ نہیں سگوں سارے وسیب دی عکاسی ہو رہی اے۔ ایس وسیب دے بندے دی سوچ دی عکاسی انج ہوئی اے۔

”سوہنے کو جے لوک تاں ساری دنیا تے ای ہوندے نیں پر سوہنیاں
 زنانیاں دی سوچ کھچے گنت اروڑے نے جنی اوس ملک وچ ڈٹھی اوس توں
 اپنیاں ویکھیاں ہو یاں ملکاں وچوں ہو رکدھرے نہیں دیں۔ ایہو وجہ سی
 جدوں اوہنوں ہو رک کوئی کم نہ ہوندا، اوہ اپنے گھر دے بوہے اگے کھلو
 کے گلی دا تماشا ویکھدا رہندا سی۔“ (8)

ایس عمل دے پچھے اوہدی سوچ اے جیہڑے اوہدے ملک دے علماء نے تعمیر کیتی سی
 عورت نوں شیطان دا روپ دتا سی تے عورت مرد دے ملاپ نوں ناپاکی آکھیا۔ جیہڑی شے توں
 انسان نوں موڑیا جاوے تاں انسان بار بار اوہدے ول ای جاندا اے۔ ایس لئی اپنے اندر دا
 جیہڑا خلا اوہ اپنے ملک وچوں لے کے آیا سی اتھے پورا کر رہیا سی۔ اوہدی گلی وچوں اک خانم
 لنگھدی سی تے اوہنوں ویکھدی سی۔ اروڑہ اوہدیاں نظراں نوں بھالدا سی۔ اک دن خانم اوہدے
 گھر آوڑی تے اوہدے نال تعلقات بنا لئے۔ اوہ روز لنگھدی سی پر گلی وچ کوئی نہ کوئی زنانی
 ہوندی تاں اوہ گل بات یاں گھر نہیں وڑدی سی۔ اوس دن کوئی نہیں سی تے اوہ گھر آوڑی۔ ایس
 توں ایہہ نتارا کیتا جاسکدا اے کہ اوس سماج وچ جنسی ملاپ دی کھل ہے سی پر ایہنوں راز وچ
 رکھیا جاندا سی تے ایہنوں عزت دے معنیاں وچ لیا جاندا سی۔ خانم دا اپنے بندے نال پیار
 نفرت والا رشتہ سی۔ نہ رہ سکدی سی نہ اوہنوں چھڈ سکدی سی۔ اروڑے نوں وی ضرورت سی تاں
 دوواں دیاں لوڑاں پوریاں ہون لگ پئیاں۔ خانم دا اروڑے ول آون دا وڈا مقصد اوہدا غیر ملکی
 ہونا سی۔ عورت اوسے مرد دے نیڑے جاندی اے جس کولوں اوہنوں خطرہ نہیں ہوندا اے تاں
 اگر مرد عورت نوں مجبور کرے تاں آپ وی مجبور ہو وے تے ایہہ گل عورت دی فطرت وچ
 شامل اے۔ ایس وسیب وچ اک گل اوپری ہوئی کہ خانم نوں ہر ویلے اپنے بندے دا ڈر لگیا
 رہندا سی جیویں:

”خانم اروڑے دے گھر تے آجایا کردی سی پر جنناں چر اوہ
 اوتھے ٹکدی، اوہنوں ایہہ چنتا ای لگی رہندی جے کدھرے اوہدی چوری
 نہ پھڑی جائے۔ کجھ مہینے انجے ای چلدا رہیا مڑاچانک خانم نے اونا بند
 کر دتا۔“ (9)

خانم دے اندر چوری جس دی وجہ توں اوہ گلی وچ عورتاں دے ہوندیاں ہوئیاں اندر
 نہیں سی آوندی تے اپنے بندے کولوں وی ڈر دی سی۔ ایہہ چوری دی وڈی وجہ مذہب ہو سکدا
 اے کیوں جے دوواں ملکاں دا مذہب اکو جیہا سی۔ مذہب دے مطابق اک ملک وچ زنا حرام سی
 تاں دوجے ملک وچ وی حرام ای ہونا۔ انسان دی سوچ مذہب بڑی حد تیکر اُساردا اے۔ ریاستی
 طور تے ایہہ ملک آزاد خیال سی پر مذہبی طور تے قید سی۔ اوہناں اپنی عورتاں نوں آزادی تاں
 دتی لیکن اوہی کو جیہاں ملکاں دی بقا تے ترقی لئی وارا کھاندی سی تے ایہو ترقی عورت نوں آزادی
 دیندی نظر آوندی اے۔ ایہہ اکو خانم دا رویہ نہیں سی سگوں اوس دوجی خانم دا وی مزاج سی جس
 نے اروڑے دی روح دے کچھے نوں پورا کیتا۔ ایس نوں ملن توں پہلاں اروڑے دیاں ساریاں
 جسمانی لوڑاں پوریاں ہو رہیاں سن۔ ایہہ ”خانم“ اوہدے دوست دی بیوی سی۔ جدوں خانم پہلی
 واری اوہدے سامنے آئی تاں اروڑے دی ذات وچ کجھ پیدا ہوئی اوہدیاں اکھاں دی چوبھ خانم
 نوں اپنے اندر تیکر محسوس ہوئی۔ عورت کسے وی ملک، مذہب، وسیب دی ہووے اوہ مرد دیاں
 اکھاں تے چہرے دے تاثر پڑھ لیندی اے۔ ایہدے بعد خانم دے بندے توں چوری دوویں
 ملن لگ پئے۔ ایس توں اندازہ ہوندا اے کہ عورت مکمل طور تے آزاد نہیں تے عورت نوں مکمل
 طور تے خود تے قابو وی نہیں اے۔ ایس خانم دا بندہ اوہدے نال بہت محبت کردا سی تے خانم
 نوں کسے شے دی تھوڑ نہیں سی پر فیر وی اوہ اروڑے ول متوجہ ہو گئی۔ اروڑے دیاں جسمانی
 لوڑاں پوریاں سن پر روح دی غذائی عورت چاہیدی سی۔ جیہڑی خانم دے روپ وچ ملی۔ اتھے
 آکے اوہنوں پتہ لگیا کہ عورت انسان دا ذہنی سکون وی ہو سکدی اے۔ اوہناں دوواں اک
 دوجے نال وعدہ کیتا کہ اوہ اک دوجے نوں دل دا حال تے دس گے پر کدی تھڑکن گے نہیں۔
 کدی اک پاسہ کمزور ہو جاندا تے دوجا اوس نوں سنبھال لیندا۔ وسیب جس چیز نوں گندا کہندا
 اوہو جیہا کجھ وی اوہناں دے درمیان نہیں سی۔ پر خانم اپنے بندے دے اعتبار تے محبت دی

وجہ توں چور بن گئی تے اروڑہ اپنے دوست دا چورسی۔ اک دن تناں نے اک ثقافتی پروگرام تے جانا سی پر خانم دے بندے نوں دفتری کم پے گیا سی تے اروڑہ نوں ہدایت سی کہ اوہ آئے تاں رات دا کھانا کھا کے جائے۔ دوست اوہدے نال بے تکلف سی اوہنے ہنسی مذاق وچ ایہہ گل آکھی:

”میرے گھر وچ کوئی گر بڑ نہ کریں.....“ (10)

ایس جیلے نے اوہناں دوواں نوں اندروں ہلا کے رکھ چھڈیا۔ اروڑہ تے خانم ایس فقرے توں بعد ذہنی طور تے بیمار ہو گئے۔ اروڑہ گلاں کردا رہیا پر خانم اپنے ہوش وچ نہ رہی۔ ایس توں مگروں خانم نے اروڑے واسطے اپنے دل دے بوجے بند کر لئے۔ عورت چنگے مرد دی ہمیشہ وفادار ہوندی اے خانم ایس دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔ مرد بے عورت نوں وفا، محبت، عزت دیوے تاں اوہ کدی مرد نال دھوکھا نہیں کردی وقتی طور تے تھڑک جاوے تاں اپنیاں قدراں نہیں بھلدی۔ مرد ولوں ملی عزت نوں ہمیشہ یاد رکھدی اے۔ تاں عورت نوں عزت دین نال مرد دی خود دی عزت وی باقی رہندی چا پدی اے۔

تیجے ملک (گوریاں دے ملک) جا کے اروڑے نے اپنے دوست نوں خط لکھیا اوس توں مگروں اوہدے دوست دا خط آیا تے کجھ دنوں بعد خانم دا خط آیا جس وچ خانم نے اوہدے تے اپنے رشتے دی کہانی مکا چھڈی۔ ایہہ خانم دا پہلا تے آخری خط سی۔ خانم نے اپنی حالت دا ویروا انج کیتا اے:

”میں اک حقیقت نوں اپنا وجود بنا لیا سی تے دوجی نوں وجود دا

لباس۔ ہن توں اکھاں توں وی دور ہو گیا ایں تے میں اپنے وجود دے

دو حصے کر لئے نیں اک تیرے نال ٹر گیا اے تے اک دوجے بندے

کول رہیہ گیا اے۔ مینوں اپنے نالوں بوہتا تیرا فکر اے۔“ (11)

استیج عورت دی وفاداری ثابت ہوندی اے کہ اوہنوں اک بندہ چنگا لگیا تے اوہ اوہدی روح دی غذا دا سبب وی بنیا پر اپنے شوہر ولوں ملی محبت دا کوئی بدلا نہیں سی۔ اوہنے اپنے اندر دے جذبے نوں مکا کے اپنے بندے نال لولائی اوہدے نال وفاداری نبھائی۔

تیجا وسیب:

رلے ملے وسیب اگوں اروڑہ اک ترقی یافتہ تے آزاد وسیب وچ گیا۔ جتھے بندہ زنانی اکو پدھرتے کم کردے سن۔ دوواں وچ کوئی فرق نہیں رکھیا جاندا سی۔ جسمانی لوڑ دی کوئی اجیہی چیز نہیں سی جیہڑی او تھے پوری نہ ہوندى ہووے۔ بھکھا او تھے کوئی مر نہیں سکدا سی نہ شیواں وچ ملاوٹ سی نہ رشوت، نہ حاکم دا ڈر، افسر پولیس دا وی کوئی ڈر نہیں سی۔ او تھے عورت نوں عزت دتی جاندی سی۔ ملازمت لئی دوواں جنساں نوں ضروری سمجھیا جاندا سی او تھے عورتاں نوں نہ ریاست ولوں کوئی پابندی سی تے نہ ای مذہب ولوں۔ جس دا جیہڑا دل کردا مذہب اپنا لیددا تے مذہب وچ وی اپنے مزاج مطابق منن والی گل من لیددا باقی گلاں چھڈ دیندا عورت کلی وی رہنا چاہندی تاں رہ لیددی کوئی عجیب گل نہ ہوندى۔ جیویں اروڑے دے وسیب وچ کلی عورت بے عزتی تے وسیب لئی طعنہ ہوندى۔ اروڑہ اپنی رھتل تے ایس ملک دی رھتل دا ویروا انج کردا اے:

”اروڑے دے ملک تے گوریاں دے مکاں وچ رھتل دے
 ہر پکھوں فرق آیا پر سب تھیں وڈا فرق اوس رویے دا سی جیہڑا دوہاں
 تھاواں وچ جنسی جذبے بارے ویکھن وچ اوند سی۔ اروڑے دے
 ملک وچ جنسی جذبہ گھٹیا، پلٹ تے گناہ دا کارن گنیا جاندا سی بدنی میل
 دی اجازت صرف پر نیاں ہویاں نوں ہوندى سی۔“ (12)

ایتھے دی زنانی نوں نہ مذہب دا ڈر سی تے نہ ریاست ولوں اوہنوں کوئی ہراساں نہیں کر سکدا سی۔ اپنی من مرضی نال جو چاہے کرے چاہے تاں ویاہ کر لئے نہیں تاں بغیر ویاہی وی کسے نال رہ سکدی اے۔ او تھے مرداں عورتاں دے اکٹھے اکٹھے ہوندے بیٹھکاں لگدیاں پر چڑھدے وچ ایس گل دی مناہی سی۔ اروڑے دے وسیب وچ سمجھیا جاندا سی کہ اگر مرد زنانی اکٹھے بہن لگ پین تاں گمراہ ہو جاندے نیں تے عورت مردنوں ورغلاندی اے۔ مرد ہر ویلے ہر معاملے وچ بے قصور ہوندا اے۔ عورت شیطان دا روپ ہوندى اے تے کسے وی برے عمل دے نتیجے وچ بدنامی وی عورت دے حصے وچ آوندی اے کیوں جے خدا، نبی، فرشتے مذکر دے معنیاں وچ ورتے جاندے نیں تے ایہہ نیک، پاک تے بے گناہ ہوندے نیں۔ مرداں

ایہناں کولوں مذکر والی حس لے کے خود ہر کم وچ بے قصور بن بیٹھے نیں۔ جد کہ ویکھیا جاوے تاں شیطان وی مذکر دے معنیاں وچ آوندا اے تاں کنج فیر عورت ای ہر گناہ دی ذمہ دار اے۔ کجھ مذہباں وچ دیوتیاں وی ہے نیں پر اوتھے وی زنانی نوں بندے دی داسی سمجھیا جاندا اے۔ عورتاں نوں مذہب والے پاسے لا کے اوہناں کولوں اپنی مرضی دا کم لیا جاندا اے پر لہندے یاں گوریاں دے مکاں وچ انج نہیں ہوندا۔ سگوں مذہب دی قید توں آزاد کر کے جبلت تے جسمانی لوڑاں دیاں قیداں دتیاں نیں۔ اوس مکاں وچ آزادی دے کے وی عورتاں کولوں مرداں دی تسلی دا کم لیا جاندا اے۔ عورت چاہے لہندے دی ہووے یاں چڑھدے دی اوہنوں مرداں دی داسی بنایا اے فرق اینا اے کہ چڑھدے مکاں وچ عورت نوں مذہب دے حکماں نال داسی بنایا اے تے لہندے مکاں وچ آزاد حیاتی دے کے عورت کولوں اپنی مرضی دا کم کروایا جاندا اے۔

ایس ملک وچ اخبار وچ اک صفحہ نکلدا سی جس وچ جنسی لوڑاں پوری کرن والے اشتہار ہوندے سن۔ سنگت دی بھال لئی ایہہ صفحہ سی اک دن اروڑہ اوس نوں پڑھ رہیا سی تے اک اشتہار نے اوہنوں روک لیا اوہ ایہہ سی:

”اک اپاچ کڑی نوں سنگی دی بھال اے جیہڑا آپوں سالم

ہووے کڑی نری لتاں توں اپاچ اے، سروں نہیں۔“ (13)

اروڑے دیاں جسمانی لوڑاں پوریاں ہو رہیاں سن پر اوہدی روح خالی سی اوہدے نال گلاں کرن والا ہم مزاج، اوہدی سمن والا کوئی نہیں سی۔ اوہنے اشتہار دین والی کڑی نال رابطہ کیتا اوہ سونیا سی۔ سونیا اک روشن خیال تے چیزاں نوں مثبت سوچ نال منن والی کڑی سی۔ اوہ کڑی آپ وی اکلاپے دا شکار سی۔ اوہنے پہلاں دوجے عام صفحہ وچ اشتہار دتا کوئی جواب نہ آیا ایس صفحہ وچ دتا تے کئے ای فون آگئے۔ انج اروڑہ سونیا نوں ملیا۔ سونیا اک آزاد خیال تے روشن مزاج کڑی سی۔ اوہ حقیقت نوں قبول کرن والی تے اپنیاں کمزوریاں نوں من کے چلن والی کڑی سی۔ اوہنوں بدن دی لوڑ لئی انسان نہیں سگوں اکلاپے نوں مکاؤن لئی چاہیدا سی۔ اوہ ماں پیو دی کلی کڑی سی اوہ ہر کم کاہلی وچ کردی سی ایہو کاہلی دی وجہ توں اوہدا حادثہ ہويا۔ اوہدے دو بوائے فرینڈ وی اوہنوں چھڈ کے چلے گئے۔ اوہ سوہنی سی پر اوہدی شخصیت وچ اک کمی سی جس

نوں چڑھدے والے بُرا سچھدے سن کہ اوہ سگریٹ پیندی سی پر ایہہ عمل اوہدیاں محرومیاں دا بدلہ سی۔ سونیا ماں پیو دی اکھوتی اولاد سی تے ماں پیو نوں اوہدے نال بڑا پیار سی جدکہ اروڑے دے ملک دھیاں جن تے خوشی نہیں منائی جاندی۔ اروڑے نے اپنے وسیب دی ایس سوچ بارے سونیا نوں انج دسیا:

”ساڈے ملک وچ دو دولتاں سب توں وڈیاں سمجھیاں جاندیاں
نیں۔ دودھ تے پتر..... ایہدے کچھے ساڈی رتھل دا صدیاں بدھا
مہاڑ کم کردا اے..... پتر دے حرف وچ نری نرینہ اولاد شامل اے
دھیاں نہیں ایتھوں کئی لوک اجیہے وی ہاں جیہڑے دھی دے جن تے
ڈھڈوں راضی نہیں ہوندے۔“ (14)

لہندے دے مکاں وچ اولاد دھی ہووے یاں پتر دوواں نوں اکو ورگی محبت دتی
جاندی اے۔ اروڑہ تے سونیا گلاں کرن لئی ملدے سن۔ سونیا نوں اروڑے دیاں گلاں سن کے
بار بار روکنا تے چیزاں دے مطلب کچھے پیندے سن۔ عورت وچ سکھن دی جستجو مرد نالوں دودھ
ہوندی اے۔ دوویں وسیب اک دوجے توں بالکل اڈ سن۔ اتھے صفائی سی او تھے گند سی، اتھے
لوکی آزاد سن او تھے لوکی کسے نہ کسے مصیبت وچ رہندے سن۔ اروڑے نے دوویں وسیب دیکھے
سن جدکہ سونیا نوں چڑھدے مکاں دا کچھ نہیں پتہ سی ایس لئی اوہ اک گل تے سو سوال کر
لیندی سی۔ سوال کرنا ہر انسان دا حق ہوندا اے پر چڑھدے مکاں وچ ایہہ حق نہیں ورتیا
جانداسی۔ اروڑے تے سونیا نے ملن لئی اک دن متھ لیا پہلے گھر دے اندر ملیا کردے فیر پارکاں
وچ جاندے سن۔

سونیا نال گلاں کردے ہوئے اروڑہ جیہڑی وی گل کردا سونیا اوس دی تہہ تیکر جاندی
تے ایتھوں ایہہ گل نتردی اے کہ جانن تے سکھن دا عمل عورت لئی وی اونا ضروری اے جتا مرد
لئی۔ اوہناں دی دنیا دے ہر موضوع اُتے گل ہوندی حکومتی معاملے وچ، مذہبی، ویسی ہر معاملے
تے گل ہوندی۔ حکومتی معاملے وچ سونیا دا مناسی کہ لہندے دیاں ہٹیاں چڑھدے دی وجہ توں
ایس لئی چل دیاں نیں کہ لہندے والے عقل استعمال کردے نیں جدکہ چڑھدے کول طاقت تے
ہے پر عقل نہیں۔ اروڑے دے وسیب ہر طور طریقہ سونیا دے وسیب توں اُلٹا ہوندا جیویں موسم

دس والیاں مشیناں لہندے وچ صحیح کم کردیاں پر چڑھدے وچ اُلٹ حال دسدیاں۔ حب وطنی پاروں سونیا اپنے ملک دا دفاع کردی جدکہ ملکی حالات توں تنگ اروڑہ اپنے ملک دیاں خامیاں دسدا نظر آوندا اے۔ جیویں سونیا دے ملک کتے نال پیار کرن دا رواج تے کتے نوں وفاداری دے معنیاں وچ ورتیا جاندا اے جدکہ اروڑے دے ملک کتنا پلپیت اے۔

میل ملاقات کردیاں اروڑے دا دل سونیا دے جسم ول ہويا۔ سونیا ایس گل نوں جان کے وی اوہدے نیڑے نہ آئی۔ پر پھیر سوچ رلی تاں جسم دا فاصلہ وی ختم ہون لگ پیا۔ پہل ہتھ پھرن توں ہوئی فیر ہوئی ہوئی نیڑے آگئے۔ ایہناں دناں دا ویروا لکھاری انج کہتا اے:

”اوہناں دناں وچ جناں چر اوہ اکٹھے رہندے، گلاں گھٹ ہوندىاں تے کلول بوہتے۔ وکھو وکھ ہوندے تے دونویں دھویں وانگوں دھندے رہندے اوڑک سونیا نے اپنے دل نال فیصلہ کر لیا جے ہن پھڑے گاتے اپنا آپ نہیں چھڈاواں گی۔“ (15)

سونیا ورگی پریکٹیکل کڑی نوں جدوں ذہنی ساتھی مل گیا تاں اوہنے اروڑے نوں جسمانی ساتھی وی بنا لیا۔ مگروں سونیا دا علاج چلن لگ گیا۔ اروڑے نے سونیا دا بہت خیال رکھیا کسے نوں دس دی لوڑ نہیں ہوندى سی سب نوں پتہ سی کہ ایہناں دوواں دے درمیان کیہ رشتہ اے۔ اروڑے دی نسل ہو کر کے لوکی اوس توں خار کھاندے سن پر عورت جدوں کسے بندے نال خوش ہوندى اے تے اوہنوں کجھ فرق نہیں پیندا۔

اوہ دوویں اک دوہے نوں ٹچکراں وی کردے جیویں اروڑہ سونیا نوں ”لہندا“ تے سونیا اروڑے نوں ”چڑھدا“ کہہ کے بلاوندے سن۔ تاں اوہناں اک محاورہ وی بنایا کہ لہندا لنگڑا اے تے چڑھدا اٹھا۔ کیوں جے چڑھدا طاقت دے زور تے پیداوار دا ذریعہ اے تے لہندا عقل استعمال کر کے اوہ پیداوار خود حاصل کر لیندا اے۔ ہن اوہ دوویں اکٹھے رہن لگ پئے۔ چھٹیاں نال گزارن واسطے تیاری وی کیتی پر جس دن اوہناں نے جانا سی اوس دن اروڑے دی پارٹی دے لیڈرنوں پھانسی لا دتا گیا تے نال ای جرنیل الیکشناں توں مکر گیا۔ پارٹی دے لیڈر دی دھی تے بیوی نوں اوہدا مونہہ وکھائے بغیر دفنا دتا گیا۔

سونیا تے اروڑہ سیاسی بیٹھکاں رکھدے اوہناں نال کجھ ہو ر لوک وی رلے۔ اروڑے

دی بھکھ وی مٹ گئی تے روح دے کچھے وی پورے ہو گئے۔ اوہدے دو بھرا تیل کڈھن والے ملک ول ٹر گئے تاں گھر والیاں نوں وی اوہدی ضرورت نہ رہی۔ جسمانی لوڑاں وی پوریاں ہو گیاں سن۔ ہن اروڑے دی ”ہڈی“ جاگی۔ اوہنوں واپس وطن یاد آون لگیا۔ اوہدے اندروں اواز نکلدی اے:

”میں ڈراکل، میں بھگوڑا میں خود غرض میں اپنے جان دی آرام
لئی اوہناں نوں کنڈ دے کے اتھتھے ٹکیا ہو یا واں۔ اوٹھے کروڑاں مخلوق
بگھیاڑاں دا کھاج بنی ہوئی اے تے میں اتھتھے کبوتر وانگوں اکھیں میٹی
بیٹھا ہاں۔“ (16)

اوہنے سونیا نال واپس جان بارے گل کیتی تاں اوہ اندروں ہل گئی۔ کیوں جے ہن
اتھتھے اک عورت اپنا سارا وجود مرد دے حوالے کر چلی سی۔ اوہ کنے دھاڑے اک دوہے نوں نہیں
ملے۔ نہ رابطہ کیتا کچھ دھاڑیاں مگروں اروڑے نے فون کیتا تے دوویں ملے۔ سونیا نے اوہنوں
روکن دے بڑے جتن کیتے پر اوہ اپنی اڑی توں نہیں ہٹیا۔ سونیا اوہنوں سمجھاندی رہی کہ اوہ اتھتھے
رہ کے وی اپنے لوکاں لئی کم کر سکدا اے پر اروڑے نے اوٹھے جانا لازمی سمجھیا۔ فیر کوئی چیز
اوہدا رستہ نہ روک سکی اروڑے دی فطرت دی ”ادھ“ تے ”ہڈی“ اخیر تیکر قائم رہی۔ کیوں جے
سونیا نوں اتھتھے چھڈ کے وی اوہ ”ادھ“ دا ثبوت دے رہیا سی تے واپس جا کے ”ہڈی“ دا۔ ایس
بارے سجاد حیدر ہوریں لکھدے نیں:

”جو شخص اپنے عزیزوں اور اپنے ملک کو چھوڑ کر بہتر آسائشوں
کے لیے کسی اور دیس جا بسا ہے اسے ہمارے حالات سے کیا ہمدردی
ہو سکتی ہے یہ سوال ناول میں کئی بار اٹھایا گیا ہے مگر اروڑے کا جواب
دل کو نہیں لگتا۔ البتہ آخر میں اُس نے اپنے عمل کی تلافی کردی ہے اور
واپس وطن آنے کے لیے روانہ ہو گیا مگر کیا اس کے لیے واپسی کا وہ
وقت مناسب تھا؟ جب اس کی ساتھی سونیا اس کے بچے کی ماں بننے
والی تھی کیا ملک سے فرار کی طرح یہ بھی اپنی بنیادی ذمہ داری سے فرار
نہیں؟“ (17)

سونیا ایس ناول دا سب توں وڈا جاندار تے روشن خیال کردار اے جس دی سوچ اروڑے نال ملی اوہ اک مردنوں اپنی زندگی دے دیندی اے۔ جدوں اوہدا مرد وفادار نہ نکلیا تاں باقی دی حیاتی اوہدے ناں تے گزار لیندی اے تے ایہدے لئی بھاویں اوہدی نشانی اپنے کول سانجھ لیندی اے۔ جدکہ دوجے پاسے مرد اپنی خواہش یاں مجبوری دے اگے کجھ وی نہیں ویکھدا تے اپنی کر کے رہندا اے۔ اوہدے اگے کسے دی محبت یاں زور نہیں چلدا جیویں ڈاکٹر نسرين مختار هوریں کھندیاں نیں:

”ہن اروڑہ وچ اپنے وطن واپس جان دی سک پیدا ہو جاندی اے۔ جدوں اوہ فیصلہ کر لیندا تے لہندے (مغرب) دی کوئی شے اوسدا رستہ نہ روک سکی نہ شراب نہ سیکس تے نہ سونیا۔ سونیا دی کوششیں بے کار ہو جاندیاں نیں اروڑہ اپنی اڑی توں نہیں ہٹ دا۔“ (18)

ڈراکل وچ تن وسیبیاں دی نشاندہی ہوئی اے۔ اک اوہ وسیب جس وچ عورت نوں غلام بناون لئی مذہب، ریاست دوواں دا استعمال ہويا اے۔ دوجی اوہ جس وچ ریاست نے عورت نوں آزادی دتی پر مذہب تے اخلاقی قدراں پاروں اوہ قید وچ اے۔ تیسرا وسیب اوہ جس وچ عورت نوں مذہب تے ریاست دوواں ولوں آزادی ملی سی۔ ایہناں تئیں وسیبیاں نے عورت نوں مرد دی داسی بنایا ہويا اے۔ ایہناں وسیبیاں وچ دسیا گیا اے کہ عورت مرد لئی استعمال ہوندی اے۔ عورت دی وڈی ضرورت پیسہ اے۔ پیسہ ہووے تاں ہر رشتہ سوہنا نہج جاندا اے نہیں تاں ہر گل لڑائی تیکر اپڑ جاندی اے۔ عورت وفادار ہوندی اے عزت محبت کرن والا مرد ہووے تاں کسے ہور مرد ول نہیں جاندی بھاویں کوئی کنا چنگا کیوں نہ ہووے۔ اگر اوہدیاں قدراں رول دتیاں جان تے اوہ بے وفائی وی کردی اے تے مرد توں چوری وی کسے ہورنوں ملدی اے۔ وفاداری کرے تاں مرد دی نشانی سانجھ کے پوری عمر اوس دے سہارے لنگھاں دیندی اے۔ عورتاں وچ مرداں دی نسبت جذباتی پن تے ہمدردی زیادہ ہوندی اے۔ غلام وسیب دے بندے روح تے بھکھ دے ترسے رہندے نیں۔ پوری عمر اوہ اپنی شناخت ای لبھدے رہندے نیں اوہ دنیا دے کسے وی حصے وچ چلے جان اوہناں دے وسیب دی عکاسی ہو

جاندی اے۔ ایہہ وسیب دے لوک گھبرائے، ڈرے ہوئے نظر آوندے نیں اپنا حق وی انج لہندے نیں جیویں کسے نے احساس کیتا ہووے تے پوری عمر اوہدے احسان مند رہندے نیں جدکہ آزاد وسیب وچ ہر بندہ اپنی مرضی مطابق سوچدا اے اپنے جیون دیاں قدراں خود متھ کے چلدا اے خود اعتمادی نال رشتیاں نوں لے کے چلدا اے۔ آزاد وسیب وچ خاصاں دے خانے لوکاں نوں زندگی دیاں ضرورتاں انسان نوں دے کے اپنا غلام بناندے نیں تے ایہدے نال بے آرام تے سست وسیب وی پیدا ہوندے نیں۔

حسین شاہد نے کسے پرچلت نظریے دے تحت عورت نہیں دکھائی سگوں اوس دی انسانی سطح بیانی اے۔ مشرق تے مغرب دی سوانی داکراواں تول کر کے ایہناں دے سماجی شعور دی ونڈ کیتی اے۔

حسین شاہد نے ”ڈراکل“ وچ ٹھیٹھ پنجابی ورتی اے۔ اسلوب تے زبان نوں چنگی طرح ورتیا اے۔ بیانیہ، علامتی تے استعاراتی انداز نوں اپنایا اے۔ اوہناں دے ناول دے کردار سونیا تے اروڑہ اجمہیاں علامتاں نیں جیہناں نوں لبھن تے سمجھن لئی کوئی وقت پیش نہیں آوندی۔ ایس طرح ناول دا ہر کردار جیوندا جاگدا نظر آوند اے۔ عورتاں دے کردار جیویں معاشرے وچ ہوندے انج ای ویکھائے گئے نیں۔ عورتاں دی سماجی حیثیت، اوہناں دی شخصیت تے مرد دا عورتاں دی زندگی وچ کردار دا ویروا ہو یا اے۔

حوالے

*Research Scholar, M Phil, Dept. of Punjabi, GCU, Lahore.

1.Dr. Sughra Sadaf, PILAC Dictionary (Lahore: PILAC,2018),3327.

2.Hussain Shahid, Drakal (Lahore: Aziz Publishers,1995),50-51.

3.Hussain Shahid,68.

4.Hussain Shahid,61-62.

5.Hussain Shahid,110.

6.Hussain Shahid,321.

7.Hussain Shahid,171.

8.Hussain Shahid,178.

9.Hussain Shahid,179.

10.Hussain Shahid,183.

11.Hussain Shahid,199.

12.Hussain Shahid,203.

13.Hussain Shahid,206.

14.Hussain Shahid,218-219.

15.Hussain Shahid,257.

16.Hussain Shahid,309.

17.Sajjad Haider, "Nawal," Punjabi Zuban-o-Adab Ki Mukhtasir Tareekh, Marataba. Dr.

Inam-ul-Haq Javed (Islamabad: Muqtadra Qomi Zuban, 1997),216.

18.Dr. Nasreen Mukhtar, Pakistani Punjabi Nawal Da Irtiqa (Lahore: Pakistan Punjabi Fikri N,D, Noon),225.